

Ortadoğu'da Değişen Angajman Kuralları ve Gelişen Bölgesel İttifaklar

AYHAN DOĖANER
Kıdemli Araştırmacı,
EDAM

Mayıs 2024

Küresel aktörler, stratejistler, asker ve sivil güvenlik uzmanları, Nisan ayında İran ve İsrail arasında yaşanan karşılıklı misillemeler sonrasında değerlendirmelerinin büyük bir kısmını gözden geçirmek zorunda kaldı. Orta Doğu'da angajman kurallarının değişmesi, Suriye'de ayrı bir vekil güç olarak Suriye Hizbullah'ının kurulma ihtimalinin ortaya çıkması, Gazze'deki çatışmanın Refah'taki olası gelişmelerle birlikte, Lübnan ve Suriye'ye genişlemesi olasılığı, Rusya'nın, Ortadoğu'daki bu gelişmelere Ukrayna savaşının ortasında nasıl bir yanıt hazırladığı ve bunun Karadeniz jeopolitiğine etkileri bu başlıklar arasından en öne çıkanlar.

Mayıs ayında Orta Doğu'nun jeopolitik fay hatları bu kadar hareketli iken, gerçekleşebilecek yeni bir sarsıntının maliyetlerini de hesap etmek gerekiyor.

Bu hesaplamaya bölgedeki temel aktörlere bakarak başlayabiliriz. ABD, jeopolitik gelişmeler ve süregelen çatışma ortamında, askeri gücünü Karadeniz veya Akdeniz'de konuşlandırma önceliği konusunda kararsız. Ukrayna savaşı ve Rusya'nın NATO ile kuşatılması, ABD için Orta Doğu'daki gelişmeler kadar önemli.

Ayrıca ABD'nin jeostratejik öncelikleri yalnızca bu bölgelerle sınırlı değil. Asya Pasifikteki jeopolitik durum, Çin'in büyüyen ekonomik ve askeri gücü, artan küresel nüfuzu, Tayvan sorunu, Kuzey Kore'nin askeri güç çarpanı, Kuzey Kore- İran ilişkileri ABD'yi meşgul eden gelişmeler.

Türkiye ise bölgesel ve tarihsel bir aktör olarak, bu gelişmeleri yakından izliyor, söz sahibi olmaya, yönlendirmeye, fırsat bulursa rol almaya hatta rol çalmaya çalışıyor. Türkiye ayrıca ulusal güvenlik politikaları ve tehdit önceliği kapsamında 40 yıldır süregelen PKK/PYD – YPG/SDG tehdidi bağlamında, Irak'ta kapsamlı, derinlemesine bir hareketin arifesinde, taktik/stratejik alanda planlamalarına devam ediyor. Bu askeri planlamaların icrası, şekli ve kapsamı, Irak'ın bugünkü konjonktüründe ne kadar uygulanabilir ve başarı olasılığı nedir soruları ise geçerliliğini koruyor.

Ortadoğu'yu etkileyecek olan ve ana aktörlerin takviminde yer alan diğer konular arasında ise, Eylül 2023'te Yeni Delhi'de gerçekleşen G-20 zirvesinde gündeme getirilen Hindistan/Orta Doğu/Avrupa ekonomik koridoru (IMEC)¹, Erdoğan'ın son Irak ziyaretinde gündeme gelen "Kalkınma Yolu Projesi", küresel her alanda geniş etkileri olması beklenen "Kuşak Yol Projesi" ve İsrail ile Arap dünyası ilişkilerinin normalleşmesi amacıyla olan "İbrahim Anlaşmaları" var. Tüm bu konular biraz da Orta Doğu'da suların durulmasını bekliyor. Güvenlik endişeleri yüksek. Kızıldeniz'de tedarik sürecinde yaşanan güvenlik riski ise önemini koruyor.

¹ Mohammed Soliman, "India's Economic Corridor to Europe via Saudi, UAE: a Win for US, West Asia," Al Monitor, 11 Eylül 2023, <https://www.al-monitor.com/originals/2023/09/indias-economic-corridor-europe-saudi-uae-win-us-west-asia#ixzz8ZTxTBusl>

İsrail-İran restleşmesi

İsrail'in 1 Nisan'da Suriye/Şam'da İran Konsolosluğu'na saldırısı ve Ramazan Bayramının ilk günü Hamas Lideri İsmail Haniye'nin üç oğlu ve dört torunun içinde olduğu araca Gazze'de yapılan saldırı sonrasında İran ve İsrail'in misillemeleri, bölgede tansiyonu iyiden iyiye yükseltti. İsrail ve Hamas arasında Mayıs'ın ilk haftasında devam eden esir takası ve geçici ateşkes görüşmeleri, Refah'ta 1 milyon 400 bin Filistinliyi hedef alan, İsrail'in operasyonlarının gölgesinde devam ediyor.²

İran'ın jeopolitik gücü ve caydırıcı kuvvet çarpanı açısından, Şam Konsolosluğu'na yapılan saldırıya cevap verme şekli, gücü ve kapsamı, İran'ın taktiksel, stratejik öncelikleri açısından, bir o kadar da İran'ın iç dinamikleri açısından önemliydi.

İran uzun vadeli jeopolitik çıkarlarını dikkate alarak, Kasım Süleymani suikastı ile 2020'de başlayan ve Şam Konsolosluk saldırısına kadar devam eden ABD ve İsrail kaynaklı suikast, saldırı ve eylemlere ilişkin olarak stratejik sabrını uzun bir süre korudu. Ancak son gelişmelerle birlikte İran bu stratejisine son vererek "dengeleyici caydırıcılık" stratejisine geçti. İran, 13 Nisan'da ilk defa doğrudan İran topraklarından, İsrail'e hava ve radar üslerine misillemede bulunurken, vekil güçler de Lübnan, Suriye ve Yemen'den İran'a destek verdiler. İran'ın 330'a ulaşan İHA, seyir füzesi ve balistik füzeleri İsrail, ABD, İngiltere, Ürdün ve bazı körfez ülkeleri tarafından ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı (CENTCOM) koordinesinde aktive edilen hava savunma sistemiyle birlikte etkisiz hale getirildi.³ İran'ın misillemesi, sonuçları itibarıyla ABD ve İsrail ile doğrudan savaşa evrilmeyecek yoğunlukta ve güçte gerçekleşti.

İsrail ise İran'a karşı misillemede bulunma hakkını beş gün sonra kullanarak, 18 Nisan'da İran'ın nükleer tesis ve askeri üssünün bulunduğu İsfahan'da, Suriye ve Irak'ta saldırılar gerçekleştirdi.⁴ İsrail İran'a, "senin topraklarından sana, Tel Aviv'den bir uçak bile kaldırmadan güçlü bir cevap verebilirim" mesajını verdi.

Değişen angajman kuralları, safların sıkılaştırılması

İran, jeopolitik gücünü korumak, etkili bir bölgesel ve caydırıcı güç olma özelliğini pekiştirmek amacıyla İsrail ile doğrudan çatışmaya girmekten, ABD ile sahada karşı karşıya gelmekten sürekli kaçındı. Bölgesel ve küresel güçlerin hatta İran'ın beklentisi,

² "Biden meets with Jordanian king as Israel begins Rafah evacuation," 06 May 2024, *Al Monitor*, <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/biden-meets-jordanian-king-israel-begins-rafah-evacuation#ixzz8ZTuiVG9l>

³ Altun, Tuğba, "CENTCOM: İran ve Yemen'den İsrail'e gönderilen 80'den fazla İHA ve 6 balistik füze yok edildi" 15 Nisan 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/centcom-iran-ve-yemenden-israile-gonderilen-80den-fazla-ihave-6-balistik-fuze-yok-edildi/3191849>

⁴ Abbasi, Baran ve Tom Spender, "İsfahan: İsrail'in saldırdığı İran'ın stratejik bölgesi," 20 Nisan 2024, <https://www.bbc.com/turkce/articles/ce9r4j9l4vgo>

İsrail ile olası bir karşılıklı çatışmada ilk saldırının, İsrail topraklarından İran topraklarına yapılacağı yönündeydi. Ancak beklentilerin aksine İran topraklarından İsrail'e doğrudan bir saldırı gerçekleştirildi. Böylece, Orta Doğu'da önemli bir eşik aşılarak son 40 yılın angajman kuralları değişti. İran artık vekil güçlerin yanı sıra İsrail karşısında doğrudan çatışma riskini göze alabiliyor.

Restleşmenin sonuçları

1. Artık sadece vekil güçler değil, İran ve İsrail doğrudan sahadalar. İki ülke arasında süregelen psikolojik savaş başka bir aşamaya evrildi. Lübnan, Yemen, Irak ve Suriye gibi üçüncü ülke topraklarında gerçekleştirilen güç gösterileri, vekiller üzerinden verilen mesajlar elbette devam edecek, ancak yeni angajman kurallarına göre İran ve İsrail toprakları da kozların paylaşımında potansiyel hedefler arasına girdi.

2. İran, sürekli hale gelen ve artan İsrail hava saldırıları, suikastler sonrasında, Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) üst rütbeli subaylarını, Nisan 2024 ayı itibariyle Suriye'den geri çekme kararı aldı. İran'ın, İHA ve balistik/seyrir füze sistemleri, nükleer teknolojide yakaladığı gelişme ve direniş eksenin de katkılarıyla, yakın gelecekte bölgede çok daha caydırıcı misyon üstlenebileceği bekleniyor.

3. Uluslararası aktörlerin İsrail'i durdurması artık çok daha zor. Gazze'de yaşanan bunca ölüm, insan hakları, uluslararası hukuk ihlalleri sonrasında İsrail, 13 Ekim İran saldırılarında ABD, İngiltere ve Fransa'nın siyasi, diplomatik ve askeri alanda tam desteğini aldı. CENTCOM, ABD koordinesinde İsrail ile bazı Arap müttefiklerini aynı çatı altında İran tehdidine karşı bir araya getirdi. İlk kez etkin bir hava savunma şemsiyesinin altında birleştiler.

ABD'nin Saddam Hüseyin ile başlayan, İslam Devleti tehdidi ile devam eden Irak ve Suriye'deki varlığı farklı bir misyon üstlenir hale geldi. ABD'nin Suriye'deki varlığının meşru bir temeli yok. Irak'ta meşru olan varlığı da artık sorgulanabilir durumda. İran'ın İsrail'i hedef alan saldırılarında Irak'ta konuşlu ABD üslerinde yer alan Patriot hava savunma sistemleri devreye girmek suretiyle İran füzelerini Irak hava sahasında etkisiz hale getirdi. Bu gelişmeler Irak'ı daha da istikrarsız hale getiriyor.

4. Uluslararası toplumun ve BM gibi uluslararası kuruluşların, İnsan Hakları Beyannamesi, Viyana Konvansiyonu gibi ilke ve hukuki düzenlemelerin geçerliliğini yitirmesi konusunda endişeleri arttı. Okullar, hastaneler, cami ve kilise gibi ibadet alanları, BM kampları, diplomatik misyonlar bile artık tehdit altında. Savaş hukuku işlemez hale geliyor.

Orta Doğu'da diplomatik misyonlarda gizli servis mensupları, diplomatlardan daha etkin, daha çok mesai yapıyorlar. Bu duruma, İsrail'in Şam Konsolosluk saldırısında öldürülen Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) generalleri son örnek. Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda 2018 yılında yaşanan örnek ise çok daha düşündürücü. Suudi Arabistan'dan gelen diplomatik pasaport hamili, aralarında general ve adli tıp uzmanlarının da bulunduğu bir infaz timi, İstanbul'da Konsolosluk binasında konuşlanıyor. Washington Post yazarı Cemal Kaşıkçı, girdiği Konsolosluk binasından çıkamıyor.

5. Yakın bir gelecekte İsrail Filistin barışının tesis edilememesi, çatışmaların genişlemesi halinde, Gazze'de yaşanan insani dram, yeni El Kaide, DEAŞ, İslam Devleti gibi selefi tekfiri yapılanmaların yaşam alanlarını, küresel boyuttaki tehditlerini arttıracaktır. Bu kurlsız savaş ortamda yetişen çocukların, genç kuşakların on binlercesi yakın bir gelecekte "intifada", "cihad" sloganlarıyla bölgedeki ateşi daha da canlandıracaklar. Hizbullah, Hamas, Filistin İslami Cihat ve diğer selefi tekfiri örgütlerin insan kaynağı ihtiyaçları ve bunun sürekliliği konusunda endişeleri olmayacaktır. İntikam ateşi ile yetişen bu çocuk ve gençler, inançları gereği vadedilen cennete gidecekleri beklentisi ile sorgulamadan, bölgede yeni çatışmaların, insani dramların birer parçası olacaklardır.

Suriye gibi çatışma alanlarına cihad adı altında gelen, sayıları binlerle ifade edilen Rus, Uygur, Türk, AB vatandaşlarının varlığı dikkat çekici. Suriye, Afganistan ve Afrika'daki radikal unsurlar, savaş tecrübelerinin yanı sıra, sosyal, siyasi, dini, ekonomi ve hukuki alanlarda alt yapılarını da oluşturdular. Bu silahlı radikal aktörler siyasallaşma, sahada kalıcı olma, globalleşme yönünde hızla ilerliyorlar.

Farklı Güçlerin Restleşmeye Tepkileri

İran, sonuçta ABD ve bölge için yönetilen ama çözilemeyen bir sorun. İran beşeri kaynaklarının yanı sıra enerji ve yeraltı kaynaklarına, gururlu ve zengin bir tarihe, kültüre sahip, 90 milyonluk büyük bir ülke. İran'ın gelişen nükleer programı ve direniş eksenine ile birlikte jeopolitik konum, nüfuzu ve gücü yüksek. Vaşington, Londra ve Tel Aviv bu gücün ve tehdidin farkında.

Küresel güçler de, Orta Doğu'da ve Körfez'de, mevcut jeopolitik durum ve potansiyel riskleri, ekonomik ve siyasi çıkarlarını dikkate alarak, saflarını sıkılaştırıyorlar.

Çin, Kuzey Kore, Rusya ve İran ittifakı

İsrail ve İran arasında karşılıklı restleşmeler sıcak çatışmaya dönüşüp misillemeler devam ederken, Nisan'ın ikinci yarısında Kuzey Kore'den üst düzey bir heyet Tahran'ı ziyaret etti. ABD ve İsrail, İran ve Kuzey Kore yaklaşmasından, nükleer teknoloji ve balistik füze

konularında olası iş birliğinden endişe duyuyor. ABD'nin Tahran'a yönelik artan ekonomik ve siyasi yaptırımları İran'ı zorlamakla birlikte, sonuç vermiyor.

Rusya ise aynı günlerde İran ve Çinli müttefiklerini St.Petersburg'da ağırladı.

Çin, Hamas ve İsrail arasında devam eden çatışmalarda etkin arabulucu rolü üstlenemeyeceğini biliyor. Ancak güncel olarak Hamas ve El Fetih arasında uzlaşma arayışına ev sahipliği yaparak, ateşkes sonrası Filistin ile İsrail arasındaki görüşmelerde sahada, diplomatik alanda etkin olmak istiyor. Çin için Orta Doğu'da ekonomik öncelikler önemli olmakla birlikte, Orta Doğu'daki siyasi etkisi ve geliştirmeye çalıştığı nüfuzu daha da önemli. Bölgede Çin, Rusya, Kuzey Kore ve İran ittifakı sıklaşıyor. Bu dörtlünün Orta Doğu ve Körfezde etkinliği de artıyor.

Türkiye, Irak, Katar ve Mısır'ın Duruşu

Irak Başbakanı'nın ABD ziyareti ve Erdoğan'ın Irak ziyareti yine bu sıcak konjonktürde gerçekleşti. Dışişleri Bakanı Blinken, Nisan'ın son günlerinde 7 Ekim saldırıları sonrasında yedinci kez bölgeyi ziyaret etti.⁵

Katar, 12 yıl önce Suriye'den ayrılan Hamas liderlerini Doha'da misafir etmeye devam ederken aynı zamanda Amerikan üssüne ev sahipliği yapıyor. Hamas'a yakınlığı ile bilinen NATO üyesi Türkiye'nin Katar'daki askeri varlığı, nüfuzu da önemli. Katar son dönemde Filistin İsrail çatışması, rehine krizi konusunda etkin bir çaba içerisinde yer aldı. Katar'ın Filistin dosyasında Mısır'a rağmen bu kadar etkin hale gelmesinde Türkiye'nin rolü büyük olmalı.

Katar, İsrail ve Filistin arasında çıkmaza giren arabuluculuk rolünden, ABD'nin Hamas yönetiminin Doha'yı terk etmesi yönündeki istek ve baskılarından bunalmış durumda. Mısır, Refah'taki gelişmeler bağlamında eski arabuluculuk rolüne tekrar soyunuyor. Refah'tan olası bir Filistinli mülteci akınından endişe duyuluyor.

Mısır geçmişteki İsrail Filistin görüşmelerindeki arabuluculuk görevlerinden farklı olarak, Filistin'in meşru hükümeti El Fetih'in azalan, Müslüman Kardeşler kökenli Hamas'ın artan gücünden, Hamas ise Mısır'da Müslüman Kardeşler yönetimini askeri darbe ile sonlandıran Mısır Hükümeti'nden rahatsız. Mısır, bölgesel bir güç olan Türkiye Hamas ilişkilerine de kuşkuyla yaklaşıyor.

Türkiye tarafında ise, Erdoğan, Batı'nın terörist ilan ettiği Hamas'ı, milli mücadeledeki Kuvayi Milli hareketine benzetince Türkiye'de muhalefetin tepkisine neden oldu.

⁵ Deveci, Mustafa. "Blinken, Refah'a olası kara saldırısını görüşmek için gelecek hafta İsrail'e geliyor," 26 Nisan 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/blinken-refaha-olasi-kara-saldirisini-gorusmek-icin-gelecek-hafta-israile-gelior/3202904>

Türkiye'nin İsrail Hamas çatışmasında arabulucu rol oynaması artık imkansız hale geldi, Türkiye kararlı bir şekilde Hamas'ın yanında yer alıyor. ABD Dışışleri Bakanı Antony Blinken, Orta Doğu turlarında istisnalar dışında, Türkiye'ye uğramamayı seçiyor. Tam bu süreçte Erdoğan'ın Mayıs ayındaki Beyaz Saray ziyareti erteleniyor.

İsrail- İran restleşmesinin bölge ve küresel düzen için yaratacağı sonuçları önümüzdeki günlerde de izleyeceğiz. Ancak bölgeyi ve dolayısıyla küresel aktörleri bekleyen İslam Devleti tehdidi öyle bir tehdit ki ABD, Rusya ve Çin gibi aktörleri bile hiç olmadığı şekilde aynı masada müttefik hale getirebilir.

Bu yayın yalnızca yazarın görüşlerini yansıtmaktadır.

Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM)

Hare Sokak No:16 34335 Akatlar, İstanbul

• Tel: + 90 212 3521854 • Fax: + 90 212 3515465 • www.edam.org.tr